

CZECH CRIMINAL LAW FROM 16. TO 18. CENTURY

PETER MIKLUŠIČÁK

Faculty of law, Bratislavská Vysoká Škola Práva

Abstract in original language

Príspevok sa zaoberá problematikou trestného práva na území Čiech, Moravy a Sliezska v období 16. až 18. storočia. Na začiatku doktorand informuje o stave, v akom sa spoločnosť v danom období nachádzala. Postupne nás oboznamuje s hlavnými funkciami, účelom a zásadami trestného práva, ako aj s jeho postavením v systéme dobového práva. Taktiež informuje o miestnej, časovej a osobnej pôsobnosti trestného práva. V záverečnej časti sa príspevok zaoberá samotnými trestnými činmi, ktoré neskorofeudálna spoločnosť poznala, ako aj samotným pojmom a účelom trestu a jeho druhmi.

Key words in original language

Zemské zriadenie, Koldínov zákonník, mestské právo, kodifikácia, hrdelné súdnictvo.

Abstract

This writing deals with the criminal law effective in Bohemia, Moravia and Silesia in time between 16th and 18th century. At the beginning, the doctorand informs about the condition of society in that age. In advance it deals with the major functions, purposes and principles of criminal law, and also with its standing in the system of contemporary law. Local, temporal and personal sphere of authority is also involved in the middle part of writing. The final part is about the criminal acts by themselves, which was known by the latefeudal society, as well as about alone term and purpose of penalties and its kinds.

Key words

Territorial regulation, Koldins code of laws, law of towns, codification, capitaljustice.

České trestné právo v 16. až 18. storočí.

V súčasnosti existuje veľa možností, prostredníctvom ktorých si vytvárame obraz o našich dejinách. Napriek tomu, si väčšina z nás dokáže len ťažko predstaviť ozajstný charakter života, aký panoval u našich susedov v nie až tak dávnej minulosti. Preto som sa rozhodol spracovať túto tému a priblížiť jednu z mnohých oblastí právneho života, konkrétne „trestné právo v na území Českej koruny v 16. až 18. storočí“. Nato, aby sme mohli lepšie pochopiť samotné trestné právo tej doby, je najskôr potrebné priblížiť si spoločenskú situáciu danej doby.

Neskoro-feudálna spoločnosť bola typická tým, že jej členovia boli rozdelení do rôznych spoločenských vrstiev. Zjednodušene môžeme povedať, že boli rozdelení na skupinu ovládaných ľudí (poddaní) a ľudí ovládajúcich (šľachta, duchovenstvo...). Prechod z jednej spoločenskej vrstvy do druhej bol veľmi náročný. Toto rozdelenie spoločnosti si môžeme predstaviť ako pyramídu, ktorej základ tvoria najobyčajnejší a najjednoduchší ľudia – poddaní. Títo ľudia silno verili v Boha, vnímali ho ako najvyššiu autoritu sveta a podľa toho sa aj správali. Do tejto skupiny patrili sedliaci, roľníci, remeselníci a ďalší. Ďalšie stupne pyramídy sú tvorené vždy menej početnejšou vrstvou nižšej a vyššej šľachty. Na vrchole pyramídy sa v rámci svetskej moci nachádza kráľ, alebo cisár a jemu je nadradený už iba sám Boh. Každý jeden z týchto stupňov, okrem poddaných a cisára, je nadriadeným a zároveň podriadeným určitému stupňu. Feudálna spoločnosť „bola založená na prísnom hierarchickom princípu a že práve hierarchické usporiadanie spoločnosti svetskej bolo založené na hierarchii cirkevnej (hierarchia ecclestica) a tá zas na ideálnej hierarchii nebeské... Toto hierarchické usporiadanie je považované za večné a zmena spoločenského postavenia je obtížna, ne-li nemožná“¹. Od Boha ako najvyššieho stupňa pyramídy si odvodzujú svoju svetskú moc cisári, ktorí ju od Neho dostali z Božej milosti. Následne od cisára sa odvíja celá pyramída až ku jej základu. Takúto koncepciu chápania spoločnosti predstavil v 5. st. n.l Pseudo-Dionisius Aeropagita vo svojom diele „De ecclestica hierarchia“, pričom na ďalších 1300 rokov ovládla celú európsku kultúru, až pokým ju nevystriedalo osvietenstvo. Najvyšším vrstvám spoločnosti takéto ponímanie sveta vyhovovalo a preto sa snažili daný stav udržať za každú cenu. K tomuto účelu im významne napomáhalo samotné právo, pretože prostredníctvom neho si vedeli najvyššie spoločenské triedy nastaviť jej fungovanie ako im to najviac vyhovovalo. Zájmy, ktoré si vrchnosť chcela udržať neboli celospoločenskými záujmami, ale sa jednalo vždy iba o záujmy vládnucich vrstiev. Zvláštnosťou neskoro-feudálneho stavovského práva je fakt, že vďaka stavovskému zriadeniu mohli byť súčasne chránené aj protichodné záujmy rôznych stavov (šľachta, mestá...) Okrem tejto „budovateľskej“ funkcie práva, mu podľa Karla Malého, môžeme v tej dobe pripísať aj funkciu ochrannú, pretože z pohľadu feudálnej šľachty malo za úlohu ochraňovať tri nasledovné okruhy záujmov. Jednalo sa o :

Ochrana feudálneho štátu, spoločenského a štátneho zriadenia a právneho poriadku

Ochrana feudálneho vlastníctva a inštitútu poddanstva

¹ K. Malý – České právo v minulosti, Orac Praha-Pacov: NUGA, Praha 1995, str. 67

Ochrana zdravia, života a cti členov spoločnosti a a to hlavne u vládnuccich tried²

Takáto postupnosť odzrkadľuje zároveň aj dôležitosť v tom čase chránených záujmov, z čoho je zrejmé, že ochrana verejných záujmov bola ďaleko pred ochranou jednotlivca, ako je tomu v súčasnosti.

Na začiatku 16. Storočia existovalo právo ako jeden celok a nerozlišovalo sa medzi jednotlivými právnymi odvetviami, ako je tomu v súčasnosti. Právne normy boli prijímané a vyhlasované nárazovo a jedna norma upravovala viaceré okruhy spoločenských vzťahov. Jednou zo zložiek dobového práva bolo teda aj trestné právo. Práve toto právne odvetvie najefektívnejšie plnilo vyššie spomínanú celospoločenskú ochrannú funkciu. V rámci trestného práva (hrdelní soudnictví) boli inštitucionalizované prostriedky na dosiahnutie tejto funkcie prostredníctvom sankcií a spôsobu ich aplikácie pre prípady delikvencie. Začiatky, kedy sa trestné právo začína formovať ako samostatné právne odvetvie môžeme badať v začiatkoch 18. Storočia, kedy cisár Jozef I. vydal v roku 1707 prvý trestný kódex Codex Criminalis Josephinae platný pre územie Českej koruny.

Pramene, z ktorých čerpáme poznatky o charaktere dobového trestného práva môžeme rozdeliť do 5 základných skupín. Najdôležitejšími z nich boli nariadenia a zákony vydávané v 16. a 17. storočí panovníkmi (do roku 1620 spolu zo snemom) , ktoré nazývame zemské zriadenia. Jedná sa o právne normy, ktoré upravovali šľachtické právo (zemské právo). Okrem trestnoprávných ustanovení obsahovali aj normy upravujúce ostatné okruhy spoločenských vzťahov. V 18. Storočí začali habsburgovci vydávať namiesto takýchto noriem trestné kódexy, ktoré sa zaoberali už iba trestným právom. Zemské zriadenia mali platnosť pre celé územie Českej koruny, okrem území miest. Pre mestá a ich obyvateľstvo boli rozhodujúcimi normy mestského práva, ktoré „ vychádzalo v stredoveku z privilégii vydaných zakladateľmi miest, ktoré obsahovali ekonomické a správne výsady“³. Týmto trom najdôležitejším prameňom sa budem venovať v druhej časti tohto príspevku. O priebehu trestných súdnych konaní sa viac dozvedáme z inštrukcií vydávaných súdmi. Boli to inštrukcie, ktoré riešili procesné otázky neupravené v zemskom ani mestskom práve. Najdôležitejšie z nich boli ortelní manuály Pražského Apelačného Soudu , v ktorých je zaznamenané veľké množstvo hrdelných procesov. Obsahujú záznamy z procesov civilných aj trestných, ktorých účastníci neboli spokojní z výsledkom rozhodnutia prvoinštančného zemského, alebo

²K uvedenému porovnaj K. Malý – Zločin a trest v české stavovské společnosti 15. – 16-století, In : Collectanea opusculorum ad iuris historiam spectantium Venceslao Vaněček septuagenario ab amicis discipulisque oblata : Pocta akademiku Václavovi Vaněčkovi k jeho 70. Narozeninám.,usporiadal K. Malý, Univerzita Karlova, Praha 1975, str. 374

³ J. Francek – Dějiny loupežnictva : zloději, loupežníci, lupiči, pytláci a žháři v českých dějinách, Rybka publishers, Praha 2002, str. 18

mestského súdu. Po podaní odvolania apelačnému súdu ten rozhodol buď v súlade s predchádzajúcim rozsudkom (zanechán pri práve), alebo toto rozhodnutie revidoval (napreven). „ Význam ortelných manuálov spočíva v tom, že čiastočne odhalujú právne zvyklosti ranněnovověké společnosti, ukazují sociální postavení obžalovaných a žalobců, poskytují některá fakta pro sledování vývoje městských soudů“⁴. Ďalším významným prameňom pre štúdium trestného práva v 16. až 18. storočí sú radné a richtárske protokoly. Do týchto spisov bola zaznamenávaná celá agenda mestskej rady alebo richtára (sedení radních). Okrem trestnoprávných a súkromnoprávných záznamov obsahujú aj správne a hospodárske záležitosti týkajúce sa mesta ako celku. V trestnoprávných častiach sú jednak obsiahnuté žaloby, na základe ktorých mestská rada následne vypočúvala delikventov, a taktiež aj samotné rozhodnutia mestskej rady o obžalovanom. Môžeme v nich nájsť aj údaje o potrebách väzňov (šátlavy), o potrebách katov, a trestných reverzoch a pod. Do tejto skupiny prameňov môžeme zaradiť aj korešpondenciu medzi mestskou radou, poprípade richtárom, a vrchnosťami, ktorá sa týkala procesných úkonov (zaistenie a predvedenie svedkov a pod.). Tieto materiály sa zachovali v rôznych registroch alebo vo forme aktového materiálu. Posledným významným prameňom hrdelného práva sú smolné, alebo útrpné knihy (krvné, čierne a pod.) Do nich bol zaznamenávaný priebeh útrpného výsluchu (za pomoci mučenia) ako aj jeho výsledky, a to z toho dôvodu, aby súd v prípade neskoršej potreby nemusel opäť zisťovať výpovede vypočúvaných. V Koldínovom zákonníku sa o nich môžeme dočítať nasledovné : „ Význání pak zločinců, kteráž by pak na jiné zločince, skutků v takových zlych nápomocníky i na fedrovníky jich se vztahovala, s pilnosti poznamenána a potomně do kněh černých , smolných aneb jiných k tomu zřízených vpisována býti mají, aby, kterýmž by potřeba toho nastala, aneb kterýž by po svých škodách se ptáti a k jiným psancům pristupovati chtěli, takových seznání vejpisův k svým potřebám požití mohli“⁵. Tieto knihy teda plnili funkciu akýchsi zápisníc z vypočúvania, ako by sme ich mohli nazvať v súčasnej dobe. Od druhej polovice 17. storočia sa smolné knihy stávajú skôr registrami, pretože záznamy z útrpných výsluchov nahrádzajú pokyny a rozhodnutia apelačného súdu ako aj korešpondencia s ním. Okrem trestnoprávných záležitostí tam boli zaznačované aj údaje o katovi a jeho obydli, tzv. smlouvy s katem, z ktorých čerpáme cenné vedomosti o právach a povinnostiach katov.

Z uvedených prameňov môžeme vyčítať aj hlavné princípy a zásady dobového trestného práva, medzi ktoré nepochybne patrí dualita a personalita práva . Dualitou českého práva mám na mysli skutočnosť, že

⁴ J. Francek – Dějiny loupežnictva : zloději, loupežníci, lupiči, pytláci a žháři v českých dějinách, Rybka publishers, Praha 2002, str. 22

⁵ J. Francek – Dějiny loupežnictva : zloději, loupežníci, lupiči, pytláci a žháři v českých dějinách, Rybka publishers, Praha 2002, str. 21

popri sebe v rámci jedného územia existovali dva právne systémy a ich normy. Bol to systém zemského práva, ktoré sa uplatňovalo na celom území Čiech, Moravy a Sliezska okrem území, ktoré mali štatút mesta. Pre mestá bol rozhodujúci právny systém mestského práva, ako som už spomenul vyššie. Okrem týchto dvoch tu samozrejme platilo aj cirkevné právo, ktoré však svoju existenciu opieralo o nebeskú hierarchiu. Z toho dôvodu mu nevenujem osobitnú pozornosť. Považujem za potrebné pripomenúť, že podpornú pôsobnosť mal aj Codex Criminalis Carolina, vyhlásený v roku 1532 Karolom V. pre nemecké zeme. Z pohľadu obyvateľstva bolo rozhodujúce, či konkrétny jednotlivec ktorého sa právo malo týkať býval na vidieku alebo v meste. Mestské právo sa radilo v tej dobe do oblasti tzv. zvláštnych práv (okrem neho napríklad banské právo). Zemské právo bolo z teoretického hľadiska nadradené zvláštnym právam, avšak faktická situácia z hľadiska ich vzájomného vzťahu nadradenosti – podradenosti bola taká, že až na pár výnimiek išlo o dva rovnocenné právne systémy. Ďalším významným princípom práva tejto doby, a teda aj trestného práva, bola jeho personalita, čo sa fakticky prejavovalo v nerovnosti medzi ľuďmi pred zákonom a súdom. Zákonné ustanovenia pristupovali odlišne ku jednotlivým vrstvám spoločnosti, pričom obsah práv a povinností každého jednotlivca vychádzal z jeho príslušnosti ku určitej spoločenskej vrstve. V stavovskej spoločnosti je personalita práva „prejavom právneho zakotvení stavovských privilegií a teda i rozdielu medzi stavy. Stavovství se tedy v oblasti právního řádu projevuje především jako zákonná úprava výsad jednotlivých stavů“⁶. Nerovnosť pred právom sa ďalej prejavovala „jak v rozdílnem hodnocení osoby páchatele, tak i v hodnocení deliktu podle toho, kdo byl předmětem útoku...záleží nejen na tom, kdo je vrahem či zlodějem, ale i obětí“⁷. Dôsledkom používania „dvojakého právneho metra“ na obyvateľstvo bola často zaužívaná prax vymeriavania miernejších trestov, popri prípade beztrestnosti, pre príslušníkov vyšších vrstiev. Ako sa tento prístup prejavoval v reálnom živote nám svedecky dokladajú knihy Továčovská a Drnovská zo 16. Storočia, v ktorej je pre prípad vraždy ustanovený pomer medzi jednotlivými vrstvami tak, že za smrť šľachtica sa platí 500 hrivien, za smrť rytiera 50 hrivien a na koniec za smrť sedliaka iba 5 hrivien. Spomínaná platba sa nazývala príhľavný peníz, a jej suma bola rozdelená medzi manželku a deti zavraždeného, pričom jej hlavnou funkciou bolo zmierniť ekonomický dopad smrti zavraždeného pre rodinu⁸. Z uvedeného vyplýva, že obyčajný jednoduchý človek mal hodnotu jednej stotiny, a rytier jednej desatiny, z pána šľachtica. Základom akceptácie

⁶ K. Malý – K některým obecným otázkám trestního práva městského v 16. Století v Čechách, In : Mestské právo v 16. – 18. století v Evropě, Univerzita Karlova, Praha 1982, str. 303

⁷ K. Malý – České právo v minulosti, Orac Praha-Pacov: NUGA , Praha 1995, str. 113

⁸ K uvedenému porovnaj : K. Malý – České právo v minulosti, Orac Praha-Pacov: NUGA , Praha 1995, str. 123

takejto nerovnosti medzi ľuďmi je v úvode spomínané hierarchické rozdelenie spoločnosti.

Ďalším charakteristickým znakom dobového práva je, že malo súkromno-verejný charakter. O verejnom charaktere práva môžeme hovoriť vtedy, pokiaľ bol ohrozený celospoločenský záujem (resp. záujem najvyšších vrstiev spoločnosti), teda vtedy keď sa jednalo o ohrozenie spoločenského zriadenia, štátu, právneho poriadku, poprípade bolo ohrozené feudálne vlastníctvo alebo inštitút poddanstva. V takýchto prípadoch prevládala v trestnom konaní zásada oficiality a delikty proti týmto hodnotám boli stíhané ex offi. Samotné trestné konanie malo inkvizičný charakter (vyšetrovací), to znamená že samotný štát inicioval konanie, podával žalobu, vyšetroval okolnosti prípadu a mnoho krát aj vydával rozsudok, keďže súdy ovládala šľachta. Obžalovaný nebol v rovnakom postavení ako žalobca. V rámci tohto konania sa veľmi často ako hlavné dôkazné prostriedky využíval výsluch za pomoci tortúry (útrpný výsluch). Tento stav musel vyhovovať potrebám šľachty, keďže v prvom rade im najviac záležalo na ochrane vyššie spomenutých hodnôt. Súkromnoprávny charakter malo trestné konanie vtedy, pokiaľ išlo o spor medzi jednotlivcami navzájom. V tomto prípade mali obe strany pred súdom rovnaké postavenie. Konanie sa začalo na základe podania obžaloby poškodeným. Okrem trestnoprávných sporov sa v rámci takéhoto konania prejednávali aj civilnoprávne spory. O trestnoprávne spory išlo vtedy, pokiaľ delikt smeroval proti životu, zdraviu alebo cti jednotlivca. Hlavnými dôkazmi v týchto sporoch boli svedecké výpovede svedkov, ktoré sa zapisovali do kníh svedomí.

Hlavným účelom trestu v stredovekom práve bolo okrem pomsty páchatel'ovi aj snaha o dosiahnutie vyrovnanja, resp. zmiernenie dôsledkov trestného činu. Okrem toho mal mať trest aj odstrašujúci charakter pre potenciálnych páchatel'ov. Preto sa samotné trestanie vykonávalo vždy verejne. Zmyslom verejného potrestania bolo zároveň aj získanie súhlasu verejnosti s vykonaním trestu, čím si v podstate súdna moc legitimovala svoje rozsudky. Pre vrchnosť to znamenalo ešte jednu výhodu. Takýmto „divadielkom“ verejnosti „demonštrovala, že plní své poslání uložené jí Bohem – stíhat a trestat zločiny, které jsou porušením křesťanské morálky a řádu stanoveného Bohem. A naopak pachatel, který podstupuje trest, tak dochází vyrovnání s Bohem, dostává se mu naděje na odpuštění“⁹. Typickým znakom feudálneho trestania boli neobyčajne kruté a spáchanému trestnému činu neúmerne tresty, ktoré mali symbolický charakter. Vtedajšie právo nepoznalo ešte systém trestov, o ich rozdelenie sa pokúsil iba Koldín, keď ich rozdelil na tresty právom stanovené (poenae ordinariae) a uložené podľa úvahy sudcu (poenae extraordinariae). Vo všeobecnosti môžeme tresty rozdeliť do 5 základných skupín. Trest smrti sa vydával

⁹ K Adamová, K. Malý – Světla a stíny středověkého práva, Avenira Stifung, 2006, str. 109

nepodmienečný, alebo podmienený. Nepodmienečný trest smrti sa vykonával sťatím, obesením, lámaním v kolese, rozštvrtením páchatel'a, zahrabaním za živa, upálením alebo utopením. Často dochádzalo ku kombinovaniu jednotlivých trestov a vtedy záležalo len na fantázií sudcov, ako bude trest smrti vykonaný. Dobové trestné právo poznalo aj podmienený trest smrti. V tomto prípade mohlo dôjsť medzi páchatel'om a poškodeným ku dohode, v ktorej sa páchatel' zaviazal niečo vykonať, alebo inak zmierniť následky svojho trestného činu. Týmto dohodám sa hovorilo tzv. smlouvy o hlavu. Ďalšie tresty často zaužívané vo feudálnom práve boli tresty na tele. Išlo o zmrzačujúce tresty, kedy bolo vo zvyku odsekať ruky, nos, uši a pod. Tieto tresty plnili zároveň aj ďalší účel, pretože poznačili a znevážili páchatel'a na celý zvyšok jeho života. Ďalšou skupinou trestov boli tresty na slobode jednotlivca. Vykonávali sa v miestach na to určených – v šátlavách alebo žalároch. Veľmi obľúbeným bol trest vyhnanstva z určitého územia, alebo odvedenie na galeje, ktorým sa veľmi efektívne likvidovala konkurencia. Medzi zneucťujúce tresty patrilo vypaľovanie cejchov (potupných znamení), verejný výprask, vystavovanie na praniery a iné. Poslednou skupinou trestov sú tresty majetkové, ktoré mohli mať podobu jednoduchej pokuty až po konfiškáciu celého majetku previnilca, poprípade aj jeho celej jeho rodiny.

Tak ako vo vtedajšom práve neexistoval systém trestov, neexistovalo ani rozdelenie trestných činov. Podľa chráneného záujmu, proti ktorým jednotlivé činy smerovali, ich podľa Jaroslava Pánka môžeme rozdeliť do siedmych skupín :

Činy proti oficiálnej ideológii – boli to delikty ktoré smerovali proti základným princípom kresťanskej spoločnosti a patrí sem čarodejníctvo, kacírstvo, rúhanie pred Bohom a ďalšie.

Delikty proti panovníkovi a teda aj celému štátnemu zriadeniu – okrem urážky panovníka tu môžeme priradiť aj službu v cudzom nepriateľskom vojsku, dezerciu a pod.

Činy proti pozemkovej vrchnosti – tieto činy sa týkali hlavne poddaných a išlo o urážku a ohrozovanie vrchnosti, zbiehanie poddaných na iné panstvo, ich neposlušnosť voči pánom a iné.

Delikty proti miestnej administratíve – či už miestnej alebo dedinskej. Patria sem skutky ako urážky mestskej rady, útek z väzenia, napadnutie úradníka a pod.

Činy proti životu a zdraviu jednotlivca – do tejto skupiny zaraďujeme vraždu, infanticidium, samovraždu. Už v tejto dobe rozlišovali medzi úmyselným a neúmyselným zabitím. Rozdiel medzi nimi bol v uloženom treste, kedy pri neúmyselnom zabití mohol byť vymeraný podmienený trest (smlouva o hlavu), zatiaľ čo pri úmyselnom bol ukladaný nepodmienečný trest smrti.

Delikty proti majetku – krádež, lúpež, podpaľačstvo, falšovanie, podvod a ďalšie.

Delikty proti mravnosti – do tejto skupiny zaraďujem sexuálne trestné činy ako je sodomia (pohlavný styk so zvierat'om), po ktorej nasledovalo upálenie za živa často spolu aj so zvierat'om, incest, smilstvo, cudzoložstvo, prostitúcia a podobne.¹⁰

Vývoj zemského a mestského práva

Keďže bolo trestné právo typické tým, že popri sebe platili zemské a mestské právne poriadky, rozhodol som sa ich koexistencií a vývoju venovať osobitnú pozornosť. Ako už bolo naznačené, zemské právo bolo vlastne šľachtické právo a v období stavovskej monarchie v ňom boli obsiahnuté početné výsady a privilégia stavov. Táto situácia sa zmenila po nástupe absolutizmu v roku 1620 po porážke českej šľachty habsburgovcami v bitke na Bielej Hore. Jednotlivé výsady a privilégia boli značne okresané v prospech panovníka. V tomto období bol taktiež naštartovaný proces, ktorý postupne menil charakter práva zo stavovského na absolutistické. Vývoj samotného zemského práva a v ňom obsiahnutých trestných noriem bude obsahom nasledujúcich riadkov.

V roku 1500 bolo pre Čechy prijaté a vyhlásené Vladislavské zemské zriadenie. Bolo pomenované podľa vtedajšieho panovníka Vladislava, čím sa môže zdať že iniciatíva na jeho vytvorenie vzišla priamo od neho. Opak je však pravdou, keďže to bola práve šľachta, ktorá sa rozhodla pre tvorbu takéhoto kódexu. Hlavným dôvodom bola snaha o vytvorenie kódexu, ktorý by čo najviac vyhovoval verejným a súkromným záujmom šľachty.¹¹ Príprava kódexu prebiehala v rokoch 1487 až 1499 za účasti viacerých snemových komisií, pričom rozhodujúcu úpravu priniesla 17 členná skupina (6 pánov a 11 rytierov) pod vedením kráľovského prokurátora Albrechta Rendla z Oušavy. Text zákonníku bol zložený prevažne zo zápisov zo zemských dosiek a iba v minimálnej miere bol tvorený zo zemských privilégií uložených na hrade Karlštejn. Tento kódex nebol koncipovaný ako výlučný, pretože neobsahoval všetky v tom čase platné ustanovenia zemského práva. V súdnej praxi to znamenalo, že súdom bola ponechaná možnosť slobodného vytvárania práva podľa uváženia súdu, avšak s tou podmienkou, že všetky dovtedajšie súdne nálezy, ktoré neboli v súlade s prijatým zriadením nemohli byť podkladom pre ďalšie rozhodovanie. Tým pádom vznikla „obsahově mezerovitá a formálně chaotická sbírka norem upravující nejrůznější právní vztahy : rodinné, majetkové, správní, procesní,

¹⁰ K uvedenému porovnaj J. Pánek – Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních čechách (Výsledky, problémy a perspektivy studia), ČsČH 32, 1984

¹¹ K uvedenému porovnaj : K. Malý - Kodifikace –mezíky právních dějin, PF UK Praha 1994, str. 48

trestní a samozřejmě ústavní¹². Fakt, že přípravné práce na zákonníku boli vedené šľachtou, sa prejavil aj v samotnom kódexe. Ten totižto mnohými ustanoveniami oslaboval postavenie a právomoci miest. Dokonca aj jeho prijatie bolo podľa zaužívaných zvyklostí v tej dobe neobyčajné, keďže bol prijatý iba kladnými hlasmi pánov a rytierov, bez ohľadu na názory zástupcov miest. Tento stav sa samozrejme nepozdával samotným mestám a tie sa nasledujúce roky snažili o jeho úpravu. Podarilo sa im to v roku 1517, kedy bol kódex doplnený a upravený aj ku čiastočnej spokojnosti miest. Hneď od prijatia kódexu sa počítalo z jeho vývojom a preto boli medzi jednotlivými článkami zámerne ponechané dostatočne veľké voľné plochy. Na tieto miesta mali byť časom dopisované nové súdne nálezy a doplnky. V roku 1522 bola vytvorená snemová komisia, ktorej cieľom malo byť urobiť rozsiahlu redakciu zákonníka. Tieto práce boli zastavené v roku 1530 a o rok neskôr vyšlo tlačou tzv. Nové zřízení (Práva a zřízení zemské). Jednalo sa o 211 prepracovaných a doplnených článkov z pôvodného kódexu (Staré zřízení), pričom obidva zákonníky platili súčasne. Druhá úprava kódexu bola uskutočnená v roku 1549, po porážke prvého protihabsburského povstania. Do tejto úpravy presadil panovník Ferdinand I. mnoho ustanovení, ktoré posilňovali autoritu kráľa. Bola to jeho reakcia na povstanie, ktorou si účinne zabezpečil ochranu pred podobnými aktivitami šľachty. Na tejto rekodifikácii sa najvýznamnejšie podieľal zemský miestopisár Oldřich Humpolec z Prostiboře. Jeho zásluhou bol kódex prehľadnejší, pretože okrem abecedného označovania a číslovania článkov pridal k samotným zneniam ustanovení aj dva registre uľahčujúce orientáciu v diele. Od roku 1557 žiadali stavy opäť jeho rekodifikáciu, ku ktorej aj došlo v roku 1564 po smrti Ferdinanda I. Vydal ju najvyšší pisár Volf z Vretovic , ktorý ku kódexu pripojil ďalší register Sixt z Ottersdorfu. Tretia úprava sa veľmi podobala tej z roku 1549 a bola platná de iure až do roku 1627, de facto sa však jej platnosť skončila v roku 1620 po bitke na Bielej Hore. Popri existujúcom kódexe vznikli počas 16. storočia aj jeho 4 doplnky. V roku 1517 to bola Svätováclavská zmluva, ktorá upravovala procesné otázky v sporoch medzi príslušníkmi šľachty a mestami. O šesť rokov neskôr bolo prijaté Zřízení o ručnicích, ktoré zakazovalo obyvateľstvu nosiť na verejnosti ručné zbrane. V roku 1534 bolo vyhlásené Zřízení o hory a kovy a a presne sto rokov od prijatia Vladislavovského zemského zriadenia bolo v roku 1600 prijaté dielo Jakuba Menšíka z Menštajnu O mezích, hranicích soudu, a rozepří mezní. Na Morave sa kodifikácia zemského práva uskutočnila v roku 1533 vyhlásením Zřízení markrabství moravského o soudu, ktoré po desiatich rokoch nahradilo Práva a zřízení markrabství moravského, ktoré bolo upravené a doplnené v rokoch 1562 a 1604. Toto zriadenie bolo v platnosti až do roku 1628. Po belohorských udalostiach v roku 1620 možno badať zmenu vo vývoji práva. Zmena stavovskej monarchie na absolutistickú sa v práve odzrkadlila tým, že za pomoci právnych noriem dochádza k oslabeniu pozícií šľachty

¹² K. Malý - Kodifikace –mezníky právních dějin, PF UK Praha 1994, str. 47

a posilneniu pozície panovníka. V rámci trestného práva možno najväčšie zmeny badať v oblastiach týkajúcich sa politickej delikvencie. Niet sa čomu čudovať, keďže podmienky v ktorých vznikali dané normy boli strach zo stavovskej opozície, čomu predchádzala porážka šľachty na Bielej Hore. Za týchto podmienok vzniklo a v roku 1627 aj bolo vyhlásené Obnovené zriadenie zemské. Pre Moravu bolo platné až o rok neskôr. Tento zákonník priniesol okrem politických pomerov aj skutočnosť, že podporným prameňom šľachtického práva sa stáva aj rímske právo. V duchu absolutistických ideí mizne zvrchovanosť a nezávislosť zemských súdov, pričom ich nálezy prestávajú byť prameňom práva. Právna prax najbližších rokov ukázala potrebu doplniť a čiastočne novelizovať kódex, a tak boli v roku 1640 vyhlásené tzv. Deklaratória a Novely, ktoré sa stali nerozlučnou súčasťou Obnoveného zriadenia zemského. Z formálneho hľadiska sa z práva vytráca obyčaj ako jeden zo základných prameňov práva a jediným platným právom sa stáva písané právo, ktoré je tvorené rozhodnutiami panovníka. Právo zákonodarnej iniciatívy (*ius legis ferendae*) prislúcha panovníkovi, pričom stavy môžu prijímať zákony len s jeho súhlasom¹³. Všetky tieto zmeny vedú k jasnému cieľu koncentrovať a centralizovať moc do rúk panovníka. Veľmi výstižne to formuloval sám Ferdinand II. priamo v Obnovenom zriadení zemskom touto vetou : „ Toho však sobě, též dědicům Našim, budaucím králů Českým, obzvláště v moci pozústavujeme, abychom v tomto dědičném království Našem řád a právo nařizovati, i všecko to, což s sebou jus legis ferendae, neboližto mocnosť vysazení práv prináší, činiti moci ráčili“¹⁴ Trestnoprávne normy tohto zákonníku boli na území Českej Koruny platné až do roku 1707, kedy ich platnosť nahradil trestný kódex Jozefa I. Codex Criminalis Joesphina.

Vývoj mestského práva sa značne líšil od vývoja práva šľachtického. Mestské právo vznikalo pôvodne spolu so zakladaním miest, kedy ho spočiatku tvorili privilégia a výsady, ktoré panovníci daným mestám udeľovali. Na jeho vývoj postupne vplývalo rímske právo a aj tzv. nemecké práva. Konkrétne išlo o práva magdeburské (Saské zrkadlo) a norimberské (Švábske zrkadlo). Magdeburské právo sa uplatňovalo v severnej časti Čiech a Moravy, v celom Sliezsku a v Lužiciach. Vrchnými stolicami pre túto oblasť boli mestá Litoměřice a Olomouc. Do oblasti norimberského práva spadalo územie stredných a južných Čiech a južnej Moravy, pričom hlavnými stolicami pre túto oblasť boli Staré Mesto pražské a Brno¹⁵. Je treba poznamenať, že vplyv na jeho formovanie malo aj zemské právo, ktoré ho formovalo v otázkach politickej povahy. Normy mestského práva sa aplikovali na území miest a na mestské obyvateľstvo. Neplatilo to však

¹³K uvedenému porovnaj : K. Malý – České právo v minulosti, Orac Praha-Pacov: NUGA, Praha 1995, str. 128 - 129

¹⁴ Obnovené zriadenie zemské čl. A VII.

¹⁵ K uvedenému porovnaj : J. Francek – Dějiny loupežnictva : zloději, loupežníci, lupiči, pytláci a žháři v českých dějinách, Rybka publishers, Praha 2002, str. 18

v úplne všetkých prípadoch. V istých situáciách sa mohlo aj na mešťana aplikovať právo zemské (napr. v spore medzi šľachticom a mešťanom), a naopak aj právo mestské mohlo byť použité na šľachtica (napr. keď ten napadol mestského administratívneho úradníka). Oproti zemskému právu je to mestské oveľa menej politicky premenlivé, pretože české mestá postupne strácali svoj politický vplyv v priebehu 16. storočia. Samotné mestské právo dokonca ani neobsahovalo normy upravujúce ich podiel na politickej moci¹⁶. Právny vývoj mestského práva nebol na začiatku 16. storočia jednotný a preto sa začalo v mestách hovoriť o potrebe jeho kodifikácie. Prvý takýto pokus vyšiel z iniciatívy Ferdinanda I., keď sa v roku 1523 pričínil v sneme o to, aby bola vymenovaná špeciálna komisia poverená vytvorením kódexu mestského práva. Pod vedením Brikcího z Licska sa jej v roku 1534 podarilo dokončiť dielo z názvom Práva městská. Kvalita tohto diela nebola však na vysokej úrovni a preto nebol tento zákonník nikdy ani oficiálne prijatý. Ďalším dôvodom jeho neprijatia bola aj skutočnosť, že svojimi ustanoveniami oslaboval postavenie mestskej samosprávy a posilňoval postavenia rychtára. De facto sa však niektoré právne normy používali vo viacerých mestách, o čom svedčia citácie jednotlivých ustanovení v písomnostiach mestskej správy. Potrebu prijatia nového kódexu bolo cítiť stále viac a viac a od roku 1543 sa prakticky na každom sneme zemskom jednalo o spísaní a vytlačení jednotného mestského práva platného pre všetky mestá v krajine rovnako. Východiskom pre kodifikáciu malo byť norimberské právo. Táto myšlienka mala podporu panovníka aj šľachty a jej jedinou prekážkou bol odpor miest riadiacich sa právom magdeburským na čele s Litoměřicami. Aj napriek takejto prekážke prebehla pravdepodobne v rokoch 1554 až 1558 príprava daného kódexu. Po jeho dokončení proti zákonníku neustále vystupovali magdeburské mestá. Počas najbližších dvadsiatich rokov prebehlo niekoľko rokovaní medzi oboma stranami, avšak ani jedno z týchto stretnutí neprinieslo výraznejší úspech vo forme dohody. V roku 1569 bola ustanovená nová komisia zložená zo 14 šľachticov a 14 rytierov, ktorá mala skúmať a hodnotiť pripravený návrh. Tá však ani za 10 rokov nedokázala splniť svoj účel a nepriniesla žiadne výrazné zlepšenie situácie. V roku 1579 dosiahli pražské mestá čiastočný úspech, keď kráľ a tri stavy súhlasili s vytlačením návrhu za podmienky, že text kódexu môže byť ešte v budúcnosti upravovaný. Tento čiastočný úspech sa v konečnom dôsledku stal rozhodujúcim, pretože počas nasledujúceho roka cisár Rudolf II. ubezpečil stavy, že tento kódex bude podporovať, a takisto sa vyjadril aj apelačný súd, že bude potvrdzovať rozsudky vydávané na základe zákonníku. Aj po týchto udalostiach sa však magdeburské mestá bránili prijatiu nového kódexu až do roku 1610. Až týmto rokom dochádza ku faktickému zjednoteniu mestského práva v Čechách, na Morave a v Sliezske. Zákonník dostal názov Práva městské království českého. V odborných kruhoch je však skôr známy pod

¹⁶ K uvedenému porovnaj : K. Malý – K některým obecným otázkam trestního práva městského v 16. Století v Čechách, In : Mestské právo v 16. – 18. století v Evropě, Univerzita Karlova, Praha 1982, str. 306

názvom Koldínov zákonník, pretože za hlavného tvorca jeho obsahu sa považuje Pavol Kristián z Koldína, v tom čase aktuálny kancelár Starého Mesta pražského. Je však zrejmé, že na príprave tohto diela sa okrem neho podieľali aj iné osoby. Po obsahovej stránke tento zákonník neprinášal žiadnu novú úpravu. V samotnom diele sa uvádza, že ide o súhrn predpisov zo „Starého Mesta pražského i z jiných chválných pořádků a zvyklostí starodávnych sebrána“¹⁷. Tými „pořádky a zvyklostí“ boli nepochybne právo rímske, kánonické, obyčajové, šľachtické a právo brnenské. Brnenské právo obsiahnuté v tomto diele bolo čerpané zo zbierky súdnych nálezov brnenskeho súdu, známej pod názvom *Cursus civilium sententiarum*. Z rímskeho práva sa v kódexe nachádzajú ustanovenia z *Instituti* (65 článkov), z *Digest* (160 článkov) a taktiež z kanonického kódexu *Corpus Iuris Canonici* (21 článkov). Už dva roky po vytlačení tohto diela vydal Koldín tzv. *Krátku Summu*, ktorá mala totožný obsah ako *Práva mestské království českého*, avšak text bol zjednodušený a zhustený a vynechal z neho latinské obraty. V podstate išlo o praktickú príručku Koldínovho zákonníka, vďaka čomu sa zakrátko stala veľmi populárnou v mnohých mestských radách. O celom Koldínovom diele sa dá zodpovedne povedať, že je nadčasové, pretože ako jediný zákonník prijatý v období stavovského dualizmu presiahol hranice stavovského práva a bol platný aj v období absolutizmu. Ba čo viac, v absolutistickom období dosiahol svoj vrchol, keď dosiahol maximálnu priestorovú záväznosť a „přesáhl i do práva zemského, díky vzájemné podpůrnosti obou odvětví“¹⁸.

Trestnoprávne normy mestského (Koldínov zákonník) aj zemského (Obnovené zriadenie zemské) práva sa „pretlačili“ aj do trestných kódexov, konkrétne do *Codex Criminalis Josephina* cisára Jozefa I z roku 1708. Tento trestný zákonník je „koncipován ako procesní předpis, i když se v mnoha souvislostech zabývá (z hlediska moderní klasifikace právního řádu) i právem hmotným“¹⁹. Bol vydaný vo forme knihy o počte strán 90. Znenie kódexu je rozdelené do 23 článkov, ktoré sa ďalej delia na paragrafy. České vydanie tohto zákonníka navyše obsahuje na začiatku privilegium, ktoré zabezpečuje Kašparovi Janovi Kupcovi z Bilnbergu výhradné právo tlačiť, rozširovať a predávať toto dielo v českom aj nemeckom jazyku na 10 rokov. Zaslúžil sa o tom tým, že preložil spomínaný text zákona do češtiny. Na konci diela sa ďalej nachádza aj príloha, v ktorej je uvedené zloženie pražského apelačného súdu z roku 1707. Obsahovo a ideovo naviazal tento kódex na *Carolinu* (*Codex Criminalis Carolina*) vydanú cisárom Karolom V. v roku 1532 v nemeckej ríši, pričom niektoré ustanovenia priamo odkazujú na tento starší kódex. Samotné trestné konanie malo ešte stále akuzačno -inkvizičný charakter (vid' predchádzajúca časť).

¹⁷ K. Malý - Kodifikace –mezníky právních dějin, PF UK Praha 1994, str. 54

¹⁸ K. Malý - Kodifikace –mezníky právních dějin, PF UK Praha 1994, str. 54 - 55

¹⁹ K. Adamova, L. Soukup – Prameny k dějinám práva v Českých zemích, Plzeň, 2004, str. 183

Z procesnoprávných inštitútov upravuje zaistenie obvineného. Takisto venuje značnú pozornosť dôkazným prostriedkom, z ktorých najdôležitejším je nepochybne výsluch za pomoci tortúry. Kódex ustanovoval 5 stupňov mučenia. Hlavným účelom trestu bola odplata páchatel'ovi a prípadné odstrašenie potenciálnych budúcich páchatel'ov. Jednou z novinek v procesnom trestnom práve bola možnosť prizvať si do konania „priateľa v práve“ (v súčasnosti by sa jednalo o advokáta). Kontinuitu českého trestného práva 17. storočia prerušil až trestný zákonník Márie Terézie – Codex Criminalis Theresiana. Bol vydaný v roku 1768 a vychádzal jednak z Josephiny a taktiež z Ferdinandi (Codex Criminalis Ferdinanda z roku 1656 vydaný Ferdinandom III. pre rakúske zeme), čím táto panovníčka naviazala na rakúske trestné právo. Tento zákonník sa delí na dva diely. Prvý z nich má 54 článkov a pojednáva o trestnom konaní, druhý má 49 článkov a v nich sú uvedené skutkové podstaty jednotlivých trestných činov. Takisto obsahuje viacero príloh, medzi ktorými sa nachádza napr. návod ako postupovať pri mučení, formuláre na zostavenie žalôb a iné. Medzi jej pozitíva, ktorých nie je veľa môžeme spomenúť fakt, že v Českej korune zrušila delenie práva na zemské a mestské a jedná sa o prvý kódex, ktorý bol s výnimkou Uhorska platný pre všetky zeme v cisárstve. Aj napriek týmto dvom skutočnostiam je považovaná za zaostalý kódex, pretože jej ustanovenia majú charakter feudálneho práva. Účelom trestu bola ešte stále pomsta páchatel'ovi za spôsobenú škodu. Nezmenila sa ani neúmernosť a krutosť trestov, tak ako tomu bolo za feudalizmu. Rozlišovala 5 druhov trestov : trest smrti, tresty na slobode, tresty telesné, zneuct'ujúce tresty a tresty majetkové. Sudcom bola aj naďalej ponechaná možnosť rozhodovať podľa vlastnej voľnej úvahy (sine lege), čím sa im v podstate nechával výrazný priestor pre ich ľubovôlu. „ Tereziana pripouštela ešte v plnóm rozsahu stíhaní deliktu sine lege, t.j. dovoľovala, aby i jiná jednaní , v zákone sice neuvedená, avšak pro zvláštní „zlosynnost a pohoršlivost“ nebezpečná, byla stíhaná“²⁰. Aj napriek osvietenským myšlienkam tej doby prikladá tento kódex najväčšiu váhu zločinom namiereným proti Bohu a cirkvi. Po tom nasledujú zločiny proti panovníkovi a spoločenskému zriadeniu a až na konci sa nachádzajú delikty namierené proti jednotlivcovi. Stopy po osvietenstve tejto kodifikácie tu nájdeme len veľmi ťažko. Medzi pár svetlých momentov Tereziánu patrí zmena trestu smrti na trest odvedenia páchatel'a do vojska, spochybnenie podstaty trestného činu čarodejníctva (posledný čarodejnicky proces v Čechách bol v roku 1756) a zrušenie mučenia (1776). Je zaujímavé, že sama Mária Terézia bola odporkyňou tak „krvavej“ právnej úpravy, avšak tieto svoje myšlienky nedokázala presadiť do textu zákonníka. Tento zákonník je zároveň posledným dozvukom feudálneho práva na území dnešnej Českej Republiky.

²⁰ K. Malý – České právo v minulosti, Orac Praha-Pacov: NUGA , Praha 1995, str. 155

O 19 rokov neskôr, v roku 1787 vyhlásil Jozef II. Všeobecný zákonník o zločinoch a trestoch za ne. Týmto dielom „přinesl do vývoje trestního práva u nás (české trestné právo – pozn. autora) převratné změny vycházející z osvícenské filozofie“²¹. Pri tvorbe tohto zákonníka bol Jozef II. do značnej miery ovplyvnený dielom Caesara Beccaria O zločinoch a trestoch z roku 1774. Osvietenské myšlienky možno pozorovať v celom zákonníku. Celé dielo sa delí na dve časti. Prvá z nich, s názvom O previneniach a trestoch hrdelných sa ďalej delí na sedem kapitol a má dokopy 184 paragrafov. Druhá časť (O previneniach a trestoch politických) je rozdelená na tri kapitoly a 82 paragrafov. Medzi výrazné plusy zákonníka patri jeho technická prepracovanosť , úplnosť a stručnosť. Hlavným účelom trestu nie je pomsta páchatel'ovi, ako tomu bolo dovtedy, ale snaha o jeho prevýchovu. Samotné tresty sú oveľa úmernejšie spáchaným deliktom oproti minulým úpravám. Významným krokom vo filozofii trestania je obmedzenie výkonu trestu smrti len počas trvania stanného práva. Kódex taktiež prináša nové zásady v rámci trestného práva nullum crimen sine lege (bez zákona nie je zločin) a nullum poena sine lege (bez zákona nie je trest). Inými slovami to znamená, že posúdenie skutkovej podstaty trestného činu a uloženie trestu zaň sa mohlo posudzovať iba na základe a v medziach platného zákona. Týmto prakticky obmedzil svojvôľu sudcov pri vydávaní rozsudkov. Význam týchto nových prvkov v trestnom práve spočíval v tom, „ že nikdo nemohl být odsouzen za jednání, které nebylo v zákone výslovně prohlášeno za trestné, a nikomu nemohl být uložený jiný trest, než ten, který na dané jednání zákoník ukládal“²². Okrem zásady legality prináša pre trestné konanie aj zásadu verejnosti, keďže rozsudky sa museli vyhlasovať verejne. Zákonník taktiež definuje priťažujúce a poľahčujúce okolnosti, spolupáchateľstvo, stanovuje podmienky pre zánik trestnosti páchatel'a, zavádza trestnosť pokusu a aj návod na trestný čin. Popri týchto prednostiach mal zákonník aj isté nedostatky. V platnosti ostali telesné tresty, ktoré boli veľmi kruté. Mnohí trestanci boli odsúdení na galeje na Dunaji. Výkon trestu odňatia slobody prebiehal v žalároch, kde boli odsúdenci prikovaní ku stenám. Všetky tieto negatíva často spôsobovali ich smrť. Aj napriek týmto nedostatkom si dovoľím tvrdiť, že prínos Jozefa II. pre právo ako také bol obrovský. Jeho zákonník tvorí akýsi most medzi zastaraným stredovekým trestným právom a moderným trestným právom súčasnosti.

Od začiatku 16. storočia sa charakter trestného práva na území Českej Republiky neustále vyvíjal a menil. Počas nasledujúcich tristo rokov sa zo zastaraného feudálneho práva stalo právo moderné, ktoré v mnohom vytvorilo základ aj pre súčasné trestné právo. Témy, problémy a oblasti ktoré predostretá práca približuje čitateľovi som sa snažil zosumarizovať do

²¹ K. Adamova, L. Soukup – Prameny k dějinám práva v Českých zemích, Plzeň, 2004, str. 184

²² K. Malý – České právo v minulosti, Orac Praha-Pacov: NUGA , Praha 1995, str. 157

takej podoby, aby si čitateľ vedel urobiť aspoň určitú predstavu o charaktere a nastavení dobového trestného práva hmotného. Verím, že sa mi to aspoň sčasti podarilo splniť.

Literature:

- Adamová K., Malý K. – Světla a stíny středověkého práva, Praha : Havlíček Brain Team , 2006, 157 p., ISBN 8090360947
- Adamová K., Soukup L. – Prameny k dějinám práva v Českých zemích, Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, 129 p., ISBN 8099360567
- Collectanea opusculorum ad iuris historiam spectantium Venceslao Vaněček septuagenario ab amicis discipulisque oblata : Pocta akademiku Václavovi Vaněčkovi k jeho 70. Narozeninám., usporiadal K. Malý, Praha : Univ. Karlova , 1975, 485 p.
- Francek J. – Dějiny loupežnictva : zloději, loupežníci, lupiči, pytláci a žháři v českých dějinách, Praha : Rybka , 2002, 370 p., ISBN 8086182665
- Malý K. – České právo v minulosti, Praha : Orac Praha-Pacov : NUGA , 1995, 269 p., ISBN 8085903016
- Malý K. - Kodifikace – mezníky právních dějin, Praha : PF UK, 1994, 126 p., ISBN 8085889005
- Malý K. – Mestské právo v 16. – 18. století v Evropě, Praha : Univ. Karlova , 1982
- Obnovené zriadenie zemskej
- Pánek J. – Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních čechách (Výsledky, problémy a perspektivy studia), ČsČH 32, 1984

Contact – email

babymatecas@azet.sk